

TERMINOLÓGIAI KÉRDÉSEK A KONTRASZTÍV NYELVÉSZET OKTATÁSÁBAN

TERMINOLOGICAL QUESTIONS IN THE TEACHING OF CONTRASTIVE LINGUISTICS

LŐRINCZ JULIANNA¹

A tanulmány szerzője a kontrasztív nyelvészet alapkérdéseit vizsgálva kitér a nyelveket egybevető kutatási módszerek kialakulásának rövid történetére. A nyelvek közötti (interlingvális) viszonyok tanulmányozásában a nyelvtudomány a következő módszereket alkalmazza: 1. a történeti összehasonlító (komparatív) módszert, 2. a tipológiai egybevető módszert, 3. a kontrasztív módszert. A dolgozat további részében a szerző a révkomáromi Selye János Egyetemen folyó kontrasztív nyelvészeti tárgy oktatását bemutatva szól a magyar és szlovák nyelv főbb jellemzőiről, valamint a diákoknak nehézséget okozó grammatikai és szemantikai kérdésekről.

Kulcsszavak: kontrasztív nyelvészet, komparatív módszer, tipológia, kontrasztív módszer, magyar és szlovák nyelv összevetése

Investigating the basic issues of contrastive linguistics, the author outlines the short history of the development of comparative research methods. In linguistics, the following methods are used to study relationships between languages: 1) the historical comparative method, 2) the typological comparative method, 3) the contrastive method. In the following part of the study, the author describes the way contrastive linguistics is taught at Selye János University in Révkomárom, presents the main characteristics of the Hungarian and the Slovak languages as well as the grammatical and semantic issues that cause difficulties for the students.

Keywords: contrastive linguistics, comparative method, language typology, contrastive method, contrasting the Hungarian and Slovak languages

BEVEZETÉS

Az egymástól eltérő nyelveket régóta vetik egybe különböző képzettségű emberek (vö. BALÁZS J. 1972, BUDAI 2005), a középkortól kezdve (16. század) pedig már készítették kétnyelvű (pl. görög–latin, latin–magyar stb.) szójegyzékeket és szótárakat. Két, tipológiaiilag nem rokon nyelv egybevetésének tudományos igénye azonban csak a 19. századtól kezdve vált ismertté a szakirodalomban (vö. VAJDA 1972: 102). A nyelveket tudományosan egybevető módszer kialakulását a modern nyelvészeti irányzatok segítették elő. A nyelvészeti strukturalizmus atyjának, Ferdinand de Saussure-nek a hatása ebben a munkában is nagy horderejű volt: a rendszer, a struktúra, majd a funkció vizsgálatának előtérbe kerülése

¹ Dr. habil. LŐRINCZ Julianna
egyetemi docens
Selye János Egyetem Tanárképző Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Bratislavská cesta 3322, SK-94501 Komárno
lorincz.julianna@uj.sk

ugyanis nagy lendületet adott több nyelvészeti tudományág fejlődésének, így a kontrasztív nyelvészetének is.

1. AZ EGYBEVETŐ NYELVVIZSGÁLATI MÓDSZER KIALAKULÁSA

Az egybevető nyelvvizsgálati módszer a gyakorlatban már viszonylag korán kialakult: a nyelvek közötti átváltásban, a kétnyelvű szótárak készítésében, a fordításban, a nyelvtanításban fejlődött ki. Az anyanyelv és az idegen nyelvek grammatikai és szókincsbeli eltéréseinek tudatos megfigyelése, a megfigyelt jelenségek rendszerezése és leírása vezetett el a kontrasztív nyelvészet önálló nyelvészeti tudományággá válásához.

A kontrasztív nyelvészeti kutatások modernkori kezdetének Lado R. *Linguistics Across Cultures* (1957) című művét jelölik meg a szakirodalomban. Lado kutatásainak nagy hatása volt a kontrasztív nyelvészet fejlődésére (vö. BUDAI 2006: 5.). A strukturális nyelvi elemzésen alapuló új nyelvi szemlélet hozta magával, hogy az idegennyelv-oktatásban a hangsúlyt a nyelvi anyagban alkalmazott nyelvi struktúrákra kell helyezni. „Amikor a gyermek az anyanyelvét tanulja, akkor már elsajátítja azokat a fontos részeket, nyelvi automatizmusokat, amelyek kontrasztot is tartalmaznak. Ezt a tudását is felhasználva megtanulja az anyanyelvétől eltérő szerkezeteket is kiemelni és szembesíteni az anyanyelvi struktúrákkal” (BUDAI 2006: 5).

Lado elsőként figyelt fel ezekre a fontos tényekre. Új szemléletet hozott a kontrasztív elemzési módszer fejlődésében, hogy Lado a nyelvi jelenségek kontrasztjai mellett elemzi a szociokulturális különbségeket is. Ez a nyelvi rendszerek és a különböző kultúrák közötti egybevetéseket is figyelembe vevő könyv nagy segítséget nyújt nemcsak az idegennyelv-oktatásban, a tananyagok készítésében és az oktatási módszerek kiválasztásában a nyelvoktatás különböző szintjein, hanem a fordításelemzésben is segítségére van a kutatóknak. Lado módszerével bármilyen két nyelv és kultúra összehasonlítása elvégezhető. A szerző azt feltételezi, hogy a nyelvek és a kultúrák összehasonlításával le tudjuk írni azokat a nyelvi és kulturális jelenségeket, amelyek a más anyanyelvűeknek gondot okozhatnak, illetve amelyeket megértenek, mert a saját kultúrájukban is vannak hasonló jelenségek. Itt kell arra felhívniuk figyelmet, hogy a modern interkulturális kommunikáció, illetve műfordítás-elmélet alapjait is lerakja Lado ezzel a munkájával. A szerző a grammatikai struktúrák használatát természetesnek, beidegződött szokásnak tekinti, mivel anyanyelvünk grammatikájának struktúráit az anyanyelvtanulás folyamatában elsajátítjuk, a különböző diskurzusokban pedig automatikusan használjuk őket. Lado azt állítja, hogy az anyanyelvi szokásrendszert próbáljuk érvényesíteni idegen nyelvi szövegalkotásunkban is. Ez a kérdés a pozitív transzfer és negatív transzfer (interferencia) jelenségeivel érintkezik. Ez röviden azt jelenti, hogy vannak az anyanyelvünkkel egyező vagy azokhoz nagyon hasonló szerkezetek a vizsgált vagy tanult idegen nyelvben (főleg, ha az említett nyelvek tipológiailag azonosak), amelyeket könnyedén, automatikusan használunk az idegen nyelvű szövegalkotáskor is.

2. TERMINOLÓGIAI KÉRDÉSEK A KONTRASZTÍV NYELVÉSZET OKTATÁSÁBAN

A nyelvek közötti (interlingvális) viszonyok tanulmányozásában a nyelvtudomány a következő módszereket alkalmazza:

1. a történeti összehasonlító (komparatív) módszert,
2. a tipológiai egybevető módszert,
3. az egybevető vagy kontrasztív módszert.

Mindhárom módszer a nyelvi jelenségek összehasonlításával foglalkozik. A kutatónak különbséget kell tennie az összevetendő nyelvek szerkezeti és funkcionális hasonlóságai és

eltérései között. A **történeti összehasonlító módszert** a nyelvrokonság vizsgálatára alkalmazták és alkalmazzák ma is a rokon nyelvek azonos és eltérő nyelvi jelenségeinek egybevetésére. Magyarországon először a finnugor összehasonlító nyelvészet módszere alakult ki, de napjainkban több relációban, így például a török–magyar nyelvrokonság vizsgálatában is alkalmazzák a módszert.

A **kontrasztív (egybevető)** módszerrel rendszerint csak két nyelvet vizsgál a kutató. A tipológiai módszerrel a nyelvek összes létező és lehetséges hasonlóságát és különbségét vizsgálja. A tipológiai kutatás ún. nyelvi univerzálékat keres, azaz minden természetes nyelvre jellemző olyan nyelvi sajátosságokat, amelyek minden korban és minden nyelvben egyeznek. Nyelvi univerzálé például az, hogy minden nyelvnek van magán- és mássalhangzórendszere, minden nyelv kifejezi valamilyen módon a határozottságot, az aspektust, a főbb szintaktikai viszonyokat stb.

A **kontrasztív nyelvészet** terminus technicus alkalmazása több problémát is felvetett a tudományág története során. Neveztek **párhuzamos, differenciáló nyelvleírásnak, konfrontatív nyelvészetnek** is. A különböző országok terminológiahasználatában is megjelennek ezek a különbségek. Szlovákiában például a **kontrasztivná** és a **konfrontatívna gramatika** terminust is alkalmazzák ugyanarra az egyetemi diszciplínára.

A kontrasztív (egybevető) módszerrel a kutató azt elemzi, hogy a vizsgált két nyelv grammatikai rendszere hogyan felel meg egymásnak. A két nyelv struktúrájában egyidejűleg vizsgáljuk az azonosságokat és a különbségeket is. Az egybevetés két pólusa:

1. **forrásnyelv** (alapnyelv, bázisnyelv, kiindulási nyelv, source language)
2. **cél nyelv** (target language)

A forrásnyelv és a cél nyelv azonosságai és különbségei adják az alapot a nyelvi rendszerek és részrendszerek egybevetéséhez. A kontrasztív módszerrel a kutatók a vizsgált nyelvi rendszereket teljes egészükben és részletesen tanulmányozzák, s azt állapítják meg, hogy a vizsgált nyelvek milyen hasonlóságokat és eltéréseket mutatnak. Minden nyelv egy sajátos zárt rendszert képez. Ezzel kapcsolatban felmerül a kérdés, hogy mit értünk egy nyelv struktúráján, a struktúrán belül milyen részrendszereket különböztethetünk meg. Más szóval a **struktúra, rendszer és szerkezet** fogalmak hogyan függnek össze egymással? Az egybevető módszerrel két nyelv struktúráját vetjük egybe, elvégezzük a mindkét nyelv struktúrájában fellelhető rendszerek szerkezeteinek szinkrón leírását, a köztük levő különbségeknek és hasonlóságoknak, illetve ekvivalenseknek a bemutatását. Bármely részrendszert vetünk egybe, mindig felmerül a kérdés, hogy melyik nyelvből induljunk ki. Dezső László szerint az egybevetéskor mindig abból a nyelvből kell kiindulnunk, amelyikben a vizsgálni kívánt jelenség dominánsabb, grammatikailag vagy szemantikailag kifejtettebb (vö. DEZSŐ 1972). Az egybevetés a két vizsgált nyelv rendszerének részleges felbontását is jelenti (analízis), mivelhogy a nyelv azon részeit vetjük egybe, amelyeknek mindkét rendszerben megvan a maguk helye és funkciója (vö. még MISAD 2005).

A nyelvek egybevetésében is fontos szerepet játszó nyelvtipológia továbbfejlődésében az ún. komplex típusok leírása hozott újat. Ennek révén a nyelvi szintek összekapcsolásával globálisan áttekinthetővé válik az egész rendszert átható szervező elv (vö. DEZSŐ 1972). Új szemléletet vitt a kontrasztív nyelvészet fejlődésébe a funkcionális nyelvészet is, amely a Prágai Nyelvész kör fonológiai kutatásaival indult, majd a nyelv minden szintjén működő variánsok leírásához vezetett (vö. LŐRINCZ 2001, 2009, 2014).

A nyelvi rendszerek egybevetését **szinkrón leírással** célszerű megtenni. A konfrontáció feltételezi a rendszerek előzetes leírását. A vizsgálatban fontos lehet a mindkét nyelvre érvényes univerzálék feltárása. A funkcionális és strukturális leírás célja a lényeges **szerkezeti és működési szabályrendszerek** egybevetése. De azt is figyelembe kell vennünk,

hogy az összevetendő nyelvekben állandó változás megy végbe: a szemantikai gyorsabb, a grammatikai lassúbb változási folyamat. A nyelvi struktúrák mellett a velük szoros kapcsolatban lévő jelentéseket (szemantikai, pragmatikai) is vizsgálnunk kell. Az egybevető vizsgálatokban a kognitív nyelvészet, valamint a kognitív szemantika szélesebb távlatokat nyitott. „A kognitív modell már magában is arról tanúskodik, hogy az egyes nyelvi szinteken külön-külön elvégzett analízis közös tanulságai a szintézis fokán már azt igénylik, hogy a szintek rendszerét végül egyben lássuk, vagyis a nyelvi szintek kontinuitását, átjárhatóságát kell hangsúlyozni” (SZÜCS 2009: 69).

3. A KONTRASZTÍV NYELVÉSZET OKTATÁSA

A Selye János Egyetemen magyar szakos hallgatóknak tanítok kontrasztív nyelvészetet a nappali tagozaton, valamint a doktori képzésben. Az egyetemi magyar szakos hallgatók egy részének a magyaron kívül többnyire valamely idegen nyelv a másik szakjuk (angol, német, szlovák). A hallgatók másik része a magyar mellett történelem, biológia, informatika szakos. Ez különösebb gondot nem okoz, hiszen minden hallgató kapcsolatban van az államnyelvnek nevezett szlovák nyelvvel, azt, ha nem egyformán azonos szinten is, de minden hallgató ismeri, alkalmazza. Tapasztalataim szerint a felvidéki magyar hallgatók szlovákutadása eléggé változatos képet mutat. Van, aki balansz kétnyelvű, mások írnak, olvasnak szlovákul, de a szlovák nyelvnek inkább a beszélt változatát ismerik, más nyelvi változatokat (pl. hivatalos nyelv) gyengébben tudnak, a nyelvtani ismereteik pedig eléggé különbözöek. Kivételt ez alól a szlovák szakosok képeznek, akiknek a grammatikai ismeretei stabilabbak.

A magyar nyelv és irodalom doktori iskolában a konfrontatív nyelvészet választható tantárgy. Mivel jómagam orosz szakos vagyok, de szlovák nyelvtant is tanultam, minden csoportban vizsgálunk szlovák nyelvű irodalmi szövegeket, más idegennyelv-szakos hallgatókkal (többségükben angol) pedig angol nyelvű szövegeket fordításelemzés formájában. A szlovák nyelvű szövegek magyarra fordítása kapcsán természetes módon kerül szóba a nyelvi kontaktushatás, így a kontaktológia néhány alapkérdése is szerepel a tananyagban Benő Attila (2008) egyetemi tankönyvének egyes fejezetei alapján.

A nyelvi kontaktus valamely nyelv hatásának megnyilvánulása egy másik nyelvben a nyelvi érintkezés következtében. Ez a hatás a két nyelvet beszélők nyelvhasználatának különböző szintjein nyilvánulhat meg: lehet fonetikai, morfológiai, lexikai, szintaktikai, szemantikai, valamint pragmatikai természetű is. Az idegennyelvi hatás megvalósulhat jelkölcsonzés, azaz szó- vagy szó szerkezet-kölcsonzés formájában, vagy valamilyen tulajdonságjegy, jelviszony – idegenszerű hangsúly, beszédtempó, szokatlan szórend – alkalmazásában. A különböző nyelvi jelkölcsonzések alkalmazása az átvevő nyelv használati viszonyai között fordul elő. Ahhoz pedig, hogy a kölcsonzótt nyelvi elemek meghonosodjanak az átvevő nyelvben, többszöri használatuk szükséges, aminek következtében igazodnak az átvevő nyelv szabályrendszeréhez, és egy idő után természetes módon be is épülhetnek a nyelvbe. A „...kontaktusjelenség lehet egyszeri, alkalmi, egyetlen beszélőhöz kötött nyelvhasználati sajátosság, vagy pedig többszöri előfordulása, egy nyelvváltozatban általánosan elterjedt, esetleg normaértékű jelhasználati mód. Az előbbi esetben **interferenciáról**, az utóbbi esetben pedig **kölcsonzésről** beszélhetünk” (BENŐ 2008: 13).

Az interferenciajelenség és a meghonosodás folyamatához kapcsolódó kölcsonzés együttes neve a **kontaktusjelenség**. Előljáróban meg kell jegyeznünk, hogy általánosabb értelemben az **interferencia** terminus technicus a fordításelméleti, valamint az idegennyelv-oktatási szakirodalomban is használatos az anyanyelv és az elsajátítandó idegen nyelv szabályrendszerében előforduló eltérések jelölésére. Ha a célnyelvi struktúráknak

vagy részstruktúráknak nincs megfelelőjük a forrásnyelvben (anyanyelvben) vagy a forrásnyelvi (anyanyelvi) struktúráknak a célnyelvben, vagy ha vannak is azonos struktúrák vagy részstruktúrák, de nagyfokú eltéréseket mutatnak a forrás- és a célnyelvben, és a nyelvhasználó anyanyelvi tudása – különösen a nyelvtanulás kezdeti stádiumában – az idegen nyelv ellenében hat, akkor **negatív transzferről**, más néven **interferenciáról** beszélünk. Az is megfigyelhető, hogy minél intenzívebb a nyelvi érintkezés, a kontaktushatás, annál több interferenciajelenséggel és kölcsönzéssel találkozhatunk az egy területen élő nyelvek esetében. A szlovákiai magyar nyelvben is megfigyelhető a nyelvi kontaktushatás. A hivatalos nyelvváltozatokban kevesebb, a beszélt nyelvekben több a kontaktusváltozó (vö. LANS-
TYÁK 2005). Az egybevetendő nyelveket ismerő szakemberek számára többnyire könnyen megállapítható, hogy a célnyelv mely részrendszerében és milyen mértékben vannak eltérések. A legújabb kutatások szerint az idegen nyelvet tanulók beszédtevékenységében az interferencia nem mindig úgy jelentkezik, mint azt a forrás- és a célnyelv egybevetésekor megállapított törvényszerűségek szerint várnánk (vö. MISAD 2005).

4. A MAGYAR NYELV JELLEMZŐI A KONTRASZTIVITÁS SZEMPONTJÁBÓL

A kontrasztív nyelvészet oktatásának bevezető, elméleti szakasza után, amikor a nyelvek összehasonlításának elveit, módszerét megismerték, a két nyelv struktúrájának legfontosabb jellemzőit vázolom fel, a magyar és szlovák nyelv struktúrájának azonosságaira és különbségeire helyezve a hangsúlyt. A munkának ebben a részében a magyar nyelvet a kontrasztivitás szempontjából közelítjük meg. Ahhoz, hogy anyanyelvünk rendszerét ilyen szempontból vizsgálhassuk, célszerű az idegen anyanyelvű szemével közelíteni hozzá. Ebben a megközelítésben Balázs Géza *A magyar nyelv jellege* (2001), valamint Szűcs Tibor *A magyar mint idegen nyelv sajátos szemléleti vonásai* (2009) című tanulmányát veszem alapul. A magyar mint idegen nyelv tanulásakor is rendkívül fontos és hasznos anyanyelvünk leírása, amelyből most csak az általam legfontosabbnak vélt, sarkalatos megállapításokat emelem ki a teljesség igénye nélkül.

1. A magyar nyelv beszédhang-állománya rendkívül gazdag. A fonémavariánsok, azaz a beszédhangok számaránya sokszorosa a köznyelvi alapvariánsoknak, különösen akkor, ha a tájnyelvek hangváltozatait és az egyedi beszélők nyelvhasználatát is figyelembe vesszük.
2. A magánhangzók esetében a rövid-hosszú oppozíció releváns tulajdonság, a mássalhangzók esetében a morfémban elfoglalt helyük, és a morféma jelentése határozza meg az időtartamot.
3. Jellemző hangtani jelenség a magánhangzó-harmónia (hangrend és illeszkedés) megléte, amely a finnugor nyelvek sajátja. A többalakú toldalékok illeszkedése minden esetben végbemegy a szóragozásban. Pl. *ház-ba, kert-be* stb.
4. A magyar hangsúly helyfüggő. A szóhangsúly mindig a hangsúlyos szó első szótagjára esik mind az egyszerű, mind pedig az összetett szavakban, a mondathangsúly pedig a leghangsúlyosabb szó első szótagjára.
5. A mondatdallam általában ereszkedő, valamint emelkedő-eső szerkezetű. Pl. *Holnap elmegyek hozzád. Te voltál ott?*
6. A nyelv hangutánzószó-állománya gazdag. Pl. *cincog, kukorékol, csipog* stb.
7. A magyar nyelv morfémaszerkezete agglutináló jellege következtében szoros sorrendet mutat. A szótó után következnek a toldalékok. Például: *megsérthetetleneknek; elnéptelenedhettek* stb. A szótó után járulhatnak képzők (szófajtól függően több különböző funkciójú is), ezt követik a jelek (ugyancsak szófajtól függő sorrendben), majd a ragok zárják le a szóalakot. E szabály alól vannak kivételek is. Például az *-ít* igeképző előtt

- megjelenhet középfokjel (*nagyobbít*), valamint a *-ban* határozórag után az *-i* melléknév-képző is: *nagybani*. Ugyancsak kivételt képez a melléktnevek felsőfokjele, amely egy elő- és egy utótoldalékból áll, valamint az elváló igekötők a tagadó mondatokban és a felszólító módban: *legszebbek; nem megy el, menj el*.
8. A magyar nyelvet a képzők gazdag rendszere jellemzi, amelynek segítségével a szó-készlet jelentősen megnövelhető. Pl. *elvándorolhattak volna*.
 9. A többes számot háromféle jellel fejezi ki a nyelv, amelyek között funkcióbeli különbség van: *-k* (általános többesjel), *-ék* (heterogén többesjel), *-i* (birtoktöbbesítő-jel). Pl. *könyvek, Péterék, könyvei*
 10. Aktív igedominanciájú a magyar nyelv, az ige saját lexikai szófaji értékében mindig állítmányi szerepben áll, de személyragok segítségével utal az alany számára és személyére is. Pl. *Áll*.
 11. A magyarban kétféle igeragozás van az ige tranzitivitása, azaz az igehez kapcsolható határozott/határozatlan tárgyi, alanyi és határozói bővítmények alapján: alanyi (általános), tárgyi (határozatlan) ragozás. Pl. *Írom a levelet. Írok egy levelet. Írok a szobában*.
 12. A passzív szerkezetek használata csak bizonyos nyelvi rétegekben, valamint frazeológikailag kötött szerkezetekben él, egyrészt például a magyar sztenderd területi változatának számító székely nyelvjárásokban, másrészt grammatikailag és szemantikailag kötött nyelvi egységekben: Pl. *közhírré tétetik, kidoboltatik. Mosódik a ruha*.
 13. Az igeidőrendszer egyszerű: a mai magyar nyelvben egyetlen grammatikailag jelölt prototipikus jelen, múlt és jövő idő van. A nyelv életének különböző időszakában azonban volt több múlt idő, pl. az elbeszélő múlt (*menének*), valamint kétféle összetett múlt idő is: *ment vala, mentem volt*. Ma már csak régi szövegekben találunk *-and, -end* jeles jövő időt: *menendének, mondandok*. A prototipikus jövő idejű alak a *fog* segédigés analitikus alak, a jövő időt többnyire a jelen idejű igealakokkal fejezzük ki. *Holnap elmegyek/el fogok menni hozzád*.
 14. A jelen idő jele a zéró morféma, ami funkciós morfémahiányt jelent. A zérómorfémás alakok oppozícióban állnak a morfológiai jelölt, testes morfémákkal kifejezett múlt idejű alakokkal. Pl. *ír, írt*.
 15. Nincs a nyelvben kizárólagos grammatikai segédige, a *fog* és a *volna* főigék és segédigék is lehetnek. Pl. *el fog menni – megfogja a kezét; ment volna – ha volna (lenne) időd*.
 16. Az ige szótári alakja nem a főnévi igenév (más nyelvektől eltérően), hanem a kijelentő mód, jelen idejű, egyes szám 3. személyű alanyi (általános) ragozású igealak. Pl. *jön, lát* stb.
 17. Gazdag igekötőrendszerrel rendelkezik a magyar nyelv. Az igekötő és az ige szórendje – az indoeurópai nyelvektől eltérően – változó. Állhat az ige előtt, akkor egybeírjuk vele, és a szóalakban toldalékmorfémának számít, valamint elválhat az igétől, akkor különírjuk tőle, és ebben az esetben önálló segédszó a mondatban. Pl. *elmegy, nem megy el, menj el*.
 18. A különböző nyelvekben meglévő aspektus, amely a szláv nyelvekben az igehez köthető (vö. ige szemlélet, vid), a magyar nyelvben nem morfológiai, hanem mondatsemantikai kategória. Ez azt jelenti, hogy a mondat aspektuális jelentése a mondat szintaktikai szerkezetének és lexikai elemeinek ismeretében levezethető. A magyarban csak a befejezett aspektus jelölt morfológiai (igekötővel, képzővel), a folyamatos nem. Ennek következtében a befejezett aspektusú ígét tartalmazó magyar mondat nem lehet folyamatos aspektusú, a morfológiai jelöletlen folyamatos aspektusú ige viszont befejezett aspektusú mondatot is eredményezhet. Pl. *Megírta a könyvet – Szép könyvet írt*.
 19. A magyar nyelvben nincsenek grammatikai nemek.

20. Jellemző nyelvünkre a határozottság-határozatlanság kifejezése névelőhasználatlaltal: Pl. *a* fiú, *egy* fiú.
21. Gazdag a nyelvben a szóösszetételi lehetőség, amely a szókincset jelentős mértékben bővíti.
22. Kétféle birtokos szerkezet van a nyelvben: a *-nak,-nek* raggal kifejezett, valamint a ragtalan, a jelzett szó előtt álló, nem egyeztetett névszóval kifejezett szerkezet. Pl. *Pistának a könyve* – *Pista könyve*.
23. A birtokos szerkezet sorrendje általában a következő: birtokos+birtok. Pl. *a lány apja*, *Péter könyve/Péternek a könyve*.
24. Egyesszám-kedvelő a magyar nyelv. A páros testrészeket is egyes számban használjuk. Ha egyet kell megneveznünk (különösen a beszélt nyelvben és frazeológiai kötött szerkezetekben), akkor a *fél* szót tesszük a kiemelt testrész elé. Pl. *fáj a szeme*, a *fél lábára sánta*, *fél szemére vak*. Szűcs Tibor utal rá, hogy erre a sajátos vonásra már Lotz János felhívta a figyelmet, amely szerint az egyes szám használata a többes szám redundáns ismétlésének ellenében hat. Hátterében pedig nem az indoeurópai nyelvekből ismert egyes szám–többes szám szembenállása húzódik meg, hanem „az alapvető ellentét egy számbelileg nem jellemzett csoportot állít szembe az általános számmal, amely vonatkozik egy dologra, több dologra. Nyelvi tudatunk magyaros szemléletében tehát az *öt alma* vagy akár a *sok alma* mentális képe egységes halmazként jelenik meg (az ún. aggregátum-elv jegyében), s ekként nem tartjuk indokoltnak a többes számnak a főnéven történő külön megjelölését (a pluralitás más nyelvekben szokásos sokaság-többszörösség elvének értelmében)” (LOTZ 1976: 125, idézi SZÜCS 2009: 76).
25. Nem egyeztetjük a minőség- és a mennyiségjelzőt (csak a hátravetett értelmezőt): *piros alma*, *két szék*; *almát*, *pirosat*; *jó forintot*, *ezret*.
26. A nyelvünkben van ige nélküli, azaz névszói állítmányt tartalmazó mondat szerkezet. Egyes grammatikák azonban ezt az állítmányt olyan névszói-igei állítmánynak tartják, amelyben az igei részt a jelen időben zéró formájú létige fejezi ki. Pl. *A fiú katona*.
27. Gyakran használatos nyelvünkben a kettős tagadás. Pl. *Senki sem volt ott. Nem ment el sehová*.
28. Ragozott ragok, illetve névutók is vannak a nyelvben, amelyek a névmások és határozószók paradigmáját egészítik ki. Például: *nálam*, *tőled*, *alattam*.
29. A személynevek sorrendje a jelzős szerkezeteket követi: családnev+keresztnev. Pl. *Kovács János*, *Nagyné Szántó Ilona*, *Sümegei-Fehér Piroska*.
30. A dátumban az év, hónap, nap elrendezést követjük. Pl. *2014. február 25*.
31. A főmondatok utalószavakkal utalhatnak a tartalmukat kifejtő mellékmondatokra. Az utalószó azonban gyakran el is maradhat. Pl. *Azt kérte, hogy látogasd meg.* / *Kérte, hogy látogasd meg.*
32. A szöveg az ismert–ismeretlen irányban halad, tehát többnyire a réma-téma (comment-topic) szerkezet a meghatározó az aktuális tagolásban.
33. Jellemző a nyelv szemléletére a sajátos, rendkívül expresszív képi világ is. Ezt bizonyítja például a metaforikus és metonimikus jelentésváltozások révén létrejött poliszém szavak nagy száma a nyelvben. Pl. *láb*, *hát*, *gerinc*: *hegyláb*, *hegygerinc*, *hegyhát* stb.
34. A magyar nyelv sajátos rétegét alkotják a nyelvre jellemző frazeologizmusok, amelyeket régi kifejezéssel élve nyelvünk virágainak is nevezhetünk. Ilyenek a szólások, szóláshasonlatok, közmondások. Pl. *faképnél hagy*, *jobbélre szenderül*, *Könnyű Katát táncba vinni*. *Ritka*, *mint a fehér holló*.

5. MAGYAR–SZLOVÁK KONTRASZTIVITÁS

A kontrasztív elméletek gyakorlati alkalmazhatóságát a szlovák és a magyar nyelv kapcsolatában Alabán Mária (2007) és Misad Katalin (2005, 2010) szlovákiai magyar kutatók tanulmányai alapján mutatom be. Az egyetemünkön magyar tanulmányi rend szerint oktató tanár szakos hallgatók mindegyike ismeri magyar anyanyelvén kívül a szlovák nyelvet is, és a magyar nyelv (mint anyanyelv) és a szlovák nyelv (mint második, illetve idegen nyelv) közti kontrasztív nyelvi jelenségek leírása révén kapott ismereteket hasznosítani tudja. (Újabban Magyarországról is egyre többen nyernek felvételt egyetemünkre, ők idegen nyelvként tanulják a szlovák nyelvet.) Az egybevetéskor elsősorban a két nyelv közötti eltérésekre helyezük a hangsúlyt, ugyanis az eltérő nyelvi jelenségek hatással vannak/lehetnek a nyelvet tanulók kommunikatív kompetenciájának megszerzésére és fejlesztésére a szlovák nyelv intézményes elsajátítása, illetve a különböző kommunikációs helyzetekben való használata során.

A magyar és a szlovák nyelv genealógiailag és tipológiailag is eltérő nyelvek, a hallgatók ezt korábbi és egyetemi tanulmányaik során, valamint a szlovák nyelvű kommunikációjukban maguk is megtapasztalhatják. A magyar nyelv genealógiailag finnugor, tipológiailag agglutináló (ragozó) nyelv, a szlovák nyelv genealógiailag indoeurópai, ezen belül a szláv nyelvcsaládba tartozik, tipológiailag pedig flektáló (hajlító) nyelv. A kontrasztív nyelvészet feladata azonban nemcsak a nyelvek egybevetése és a köztük lévő egyezések és különbségek megállapítása, hanem a két vagy több nyelvet használók nyelvi viselkedésének, illetve nyelvi kompetenciájának vizsgálata is. A szlovák nyelv mint idegen nyelv tanítása során a kollégák is konstatálhatják, hogy a tanulók magyar anyanyelvi szokásai és normái több ponton eltérnek a szlovák nyelv normáitól és a nyelvhasználók nyelvi szokásaitól.

A magyar és a szlovák nyelv között megnyilvánuló ellentétes nyelvi jelenségeket Alabán Mária a következőképpen csoportosította:

5.1. A nyelvi jelenség megtalálható a szlovák nyelvben, de hiányzik a magyar nyelvből

5.1.1. Hangtani eltérések:

- Pl. a szlovák lágy mássalhangzó, a magyar – dentális/palatális változata; *ia, ie, iu, ō* (kettőshangzók);
- Az *r, l, r, l* mint szótagalkotó mássalhangzók, pl.: *stlp, krk, vlk, mrkva, slnko*;
- A mássalhangzó-torlódások (*stvrto, zmrzlina, mestsky, mastny, prázdny*);
- Összeolvadó kiejtés a mondat belsejében, ahol nincs szünet;
- Eltérő ritmustörvény (a rövid-hosszú szótagok oppozíciójából adódóan).

5.1.2. Eltérések az alaktan területén:

- Főnevek nyelvtani neme;
- Csak többes számban használt főnevek (plurália tantum);
- A melléknév egyeztetése a főnévvel nemben, számban és esetben;
- Az előjárósók, előjárósós főnévi szerkezetek;
- Az igeszemlélet morfológiai kategória;
- Egyes visszaható igék, amelyek eltérnek a magyar visszaható igéktől.

5.1.3. Eltérések a szintaxis szintjén:

- Az egyeztetett és nem egyeztetett jelző;
- A direkt/indirekt tárgy megkülönböztetése;
- Az állítmányi névszó/rejtett predikáció.

5.2. A nyelvi jelenség megvan a magyar nyelvben, de hiányzik a szlovák nyelvből

5.2.1. Fonetikai szinten:

- A magánhangzó-harmónia;
- Itt említjük meg a mindkét nyelvben azonos grafémákat, melyek eltérő hangokat jelölnek: *a-á, e-é, h-h*;
- A mindkét nyelvben azonosan artikulált, de más grafémákkal jelölt hangok pl.: *d'-gy, t'-ty, s-sz, s-s*.

5.2.2. Alaktani szinten:

- A határozott névelő;
- A tárgyas igeragozás;
- A névutós szerkezet.

5.2.3. A szintaxis szintjén:

- A gazdag határozórendszer (vö. a szlovákban az indirekt tárgy);
- A határozott, határozatlan tárgy, kettős tárgy.

5.3. Ugyanaz a jelentés megvan mindkét nyelvben, de más nyelvi eszközökkel kifejezve

Például a szlovák mondatban az *unaveny* állítmányi névszó rejtett/másodlagos predikáció, míg a magyar megfelelője a *fáradtan* állapothatározó. Például: *Vrátil sa unaveny. Fáradtan tért vissza.*

A következő részben a szlovák anyanyelvűek magyartanításában jelentkező fontos nyelvi eltéréseket a magyar nyelv szemszögéből mutatom be Misad Katalin (2005, 2010) tanulmányai alapján.

5.3.1. Az igeragozás eltérése

A tárgyhatározottság nyelvtani fogalma a magyar nyelvben meglehetősen bonyolult, ráadásul az indoeurópai nyelvekben ugyan van hasonló nyelvi jelenség, de nincs grammatikai forma a kifejezésére. Így a nem magyar anyanyelvű hallgatónak meg kell értenie, hogy az általános igeragozás nem jelenti azt, hogy nem lehet tárgy a mondatban. Nem az ige tranzitív volta engedi vagy tiltja a tárgy jelenlétét, hanem fordítva: a tárgy minősége (határozott vagy határozatlan volta) befolyásolja az igeragozást. A szlovák anyanyelvűek esetében – amikor a magyart idegen nyelvként forrásnyelvi környezetben tanulják – Misad Katalin tapasztalatai alapján eredményesebbnek bizonyult a határozott ragozást csak azután tanítani, miután a hallgatók az igék általános (alanyi) ragozású, jelen idejű ragozását elsajátították és begyakorolták.

5.3.2. Az igenevek

A **melléknévi igenév** tanítása során bevált módszer, hogy az igenevekkel alkotott jelzős szerkezeteket az igenevek elé tett bővítményükkel gyakorolják be a hallgatók (pl. *régen kiszáradt folyómeder*), majd ezeket a szerkezeteket mint kész elemeket építik be a mondatokba (pl. *A turisták a régen kiszáradt folyómeder útját követték.*). Részletesen kell foglalkozni a *levő* és a *való* igenevek szemantikailag tartalmas, illetve csupán grammatikai jellegű szerepével.

A **határozói igenév** alkalmazásának elsajátítása különösen fontos a szlovák anyanyelvűek számára, mivel ennek az átmeneti szófajú szónak a képzésében és használatában a

magyar és az indoeurópai nyelvek között jelentős különbség van. Az utóbbiakban sokkal szélesebb körű a határozói igenévi alakok használata. Különösen az írott szövegek szerkesztésében, a mondatfűzésben van a határozói igenévnek nagy szerepe.

5.3.3. Az igekötők

A magyar igekötők tanítása – a magyar és a szlovák nyelv azonos, hasonló vagy eltérő funkciójú elemeivel való összevetése – két területen okoz nehézséget: a jelentésben és a mondat szórendjének alakulásában. Az igekötőknek a szláv nyelvekben, így a szlovák nyelvben is van aspektusképző szerepük, valamint az ige szemantikai jelentését megváltoztató funkciójuk is. A magyarban például több olyan igekötő is van, amelyik az alapige jelentését módosítja, többféle jelentésárnyalatot kölcsönöz neki, vagy teljesen megváltoztatja az alapjelentését. Ilyenkor képzőszerű funkciója van. Például az *el-* igekötő befejezettséget jelöl: *elolvas*; a cselekvés tartósságát, folyamatosságát jelöli: *elbeszélget*; hibás cselekvést jelöl: *elnéz* valamit stb.

5.3.4. Az irányhármasság

A magyar határozórendszer tanításakor a fokozatosság elvét alkalmazzuk: az egyszerűtől az összetett felé, a konkrétól az elvont felé haladunk. A konkrétból való kiindulás alapján a **helyhatározó** kívánczik az első helyre. A magyar nyelv térszemléletének legfontosabb sajátossága, hogy a mozgás iránya szerint differenciálja és szervezi a helyhatározó kifejezésére szolgáló nyelvi eszközöket: *honnan?*, *hol?*, *hová?*

A térbeli viszonyokban megkülönböztetünk belső, felületi és külső viszonyokat attól függően, hogy a mozgó tárgy vagy cselekvő személy milyen dimenziójú térben van. A tér- és időbeli dimenziók meghatározásakor fontos megkülönböztetni a közelség és a távolság kifejezésének sajátos formáját.

5.3.5. A vonzatstruktúrák

A magyar nyelvészetben a vonzat fogalma nem teljes mértékben tisztázott. Vannak azonban olyan szófajaink (ige, melléknév), amelyek kötelezően kiegészülnek valamilyen ragos névszói alakkal, többnyire határozóval (vö. állandó határozó vagy vonzat) a mondat szerkezetében. A vonzatot a morfológia és a szintaktika egységének tekintjük. Például: *kap valakitől valamit, beszél valamiről valakinek, gyönyörködik valamiben*.

5.3.6. A birtokviszony kifejezése

A magyar nyelv gazdag variációs lehetőségekkel rendelkezik a birtok és a birtokos közötti kapcsolat kifejezésére, ahogyan arra a 4. *A magyar nyelv jellemzői a nyelvhasználat szempontjából* fejezetben is utaltunk. A szlovák nyelv a birtokviszonyt leggyakrabban birtokos névmási (pl. *moja kniha*), illetve birtokos melléknévi szerkezettel (pl. *chlapcova kniha*) vagy a *mat'* birtoklágisággal fejezi ki. A birtokviszony tanításakor a szlovák anyanyelvűeknek a legtöbb gondot a birtok és a birtokos számbeli formációinak a fölcserélése okozza: ha a birtokos többes számú főnév, akkor a birtok egyes szám 3. személyű személyjelet kap (pl. *a lányok ruhája*); ha azonban személyes névmás látja el a birtokos funkcióját, akkor a birtok kerül többes szám 3. személybe (pl. *az ő ruhájuk*), ha pedig mind a birtokos, mind a birtok többes számú, akkor az *-i* birtoktöbbségitő jelet használjuk (pl. *a mi ruháink*).

ÖSSZEGZÉS

A Selye János Egyetemen oktatott kontrasztív nyelvészeti tárgyak keretében a kontrasztív nyelvvizsgálat alapvető módszereinek megismertetése mellett helyet kap a kontaktológiai alapismeretek, ezen belül a nyelvi interferencia alapismereteinek tanítása is, mivel a tipológiailag eltérő nyelvek kölcsönhatása mind az anyanyelv, mind pedig az idegen nyelv használatában erősen megfigyelhető. Éppen ezért szükséges a magyar és a szlovák nyelv jellemzőinek, valamint a két nyelvben meglevő legfontosabb azonosságoknak és különbözőségeknek a tudatosítása. Mivel azonban a kontrasztív nyelvészet tág tudományterület, a fordításelmélet alapjait is megismerik a hallgatók, hiszen a két nyelv egybevetésekor nemcsak elméleti ismereteket kell elsajátítaniuk, hanem ezeket az ismereteket a gyakorlatban is alkalmazniuk kell. Olyan típusú szövegeket fordítunk és csak az anyanyelvünkre, amelyek a hallgatóknak nem okoznak sok nehézséget, a félév zárásakor pedig a diákoknak egy idegen vagy magyar nyelvű irodalmi szöveg fordításának funkcionális stilisztikai elemzését kell elvégezniük. nyolc éve tanítva a tárgyat az a tapasztalatom, hogy a magyar szakon különböző diszciplínák keretében tanult nyelvi ismereteiket – a félév közben tanári irányítással végzett munka után – a hallgatók megfelelően tudják alkalmazni.

IRODALOM

- ALABÁN Mária 2007. Kontrasztív jelenségek a magyar és a szlovák nyelvben. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*, 1. évfolyam, 1. szám, Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó. 37–41.
- BALÁZS Géza 2001. *Magyar nyelvstratégia*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- BALÁZS János 1989. Az egybevető (kontrasztív) módszer alkalmazásának lehetőségei. In: BALÁZS János (szerk.): *Nyelvi rendszer és nyelvhasználat*. Budapest, Tankönyvkiadó, 265–295.
- BENŐ Attila 2008. A kontaktológia alapkérdései. In: *Kontaktológia. A nyelvi kapcsolatok alapfogalmai*. Kolozsvár, Egyetemi Műhely Kiadó.
- BUDAI László 2006. Lehet-e új életet lehelni a kontrasztív elemzésbe? *Modern Nyelvoktatás*, 2006, 2. szám, Budapest, Tinta Könyvkiadó, 4–15.
- DEME László 1972. Funkcionális kiindulás a kontrasztív vizsgáldásban. In: HORVÁTH Miklós–TEMESI Mihály (szerk.) *Összevető nyelvvizsgálat, nyelvoktatás*. Budapest, Tankönyvkiadó, 50–54.
- DEZSŐ László és NEMSER, William 1972. Tipológia és kontrasztív nyelvészet. In: HORVÁTH Miklós–TEMESI Mihály: *Összevető nyelvvizsgálat, nyelvoktatás*. Budapest, Tankönyvkiadó, 13–44.
- FEJES László 2012. A nyelvek összehasonlíthatóságáról. *Nyelv és Tudomány*, 2012. január 31. <http://www.nyest.hu/renhirek/a-nyelvek-osszehasonlithatosagarol> Letöltve: 2015. dec. 15.
- FODOR István 2003. *A világ nyelvei és nyelvcsaládjai*. Budapest, Tinta Könyvkiadó.
- LADO R. 1957. *Linguistics Across Cultures: Applied Linguistics for Language Teachers*. Ann Arbor University of Michigan Press.

- LANSTYÁK István 2005. A kódváltás nyelvtani aspektusának néhány kérdése a szlovákiai magyar beszélőközösségben. In: LANSTYÁK István–VANČONÉ KREMMER Ildikó (szerk.): *Nyelvészetről változatosan*. Dunaszerdahely, Gramma Nyelvi Iroda, 77–120.
- LOTZ János 1976. *Szonettkoszorú a nyelvről*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- LŐRINCZ Julianna 2007. *Kultúrák párbeszéde*. Eger, EKF Líceum Kiadó, Pandora Könyvek 10.
- LŐRINCZ Julianna 2011. *Kommunikáció–stílus–variativitás és anyanyelvoktatás*. Eger, EKF Líceum Kiadó, Pandora Könyvek 24.
- LŐRINCZ Julianna 2009. *Nyelvi jelentés és variativitás. Szemantikai alapismeretek*. Komárom, Selye János Egyetem.
- LŐRINCZ Julianna 2014. *Bábel tornya alatt. Kontrasztív nyelvészeti alapismeretek*. Eger, 4Pont Nyomda Kft.
- MISAD Katalin 2005. *Interferenciajelenségek és egyéb nyelvi sajátosságok a szlovák anyanyelvű hungarisztika szakosok ígéhasználatában*
http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/kulhoni_magyarsag/Tanulmanyok_a_ketnyelvusegrol/pages/005_misad.htm Letöltve: 2015. december 5.
- MISAD Katalin 2010. A szlovák anyanyelvűek magyaroktatásában nehézséget okozó grammatikai részrendszerekről. In: BEKE Zsolt, LANSTYÁK István–MISAD Katalin (szerk.): *Hungarológia a szlovák kultúra kontextusában*. Pozsony–Bratislava, Stimul, 165–170.
- SZÜCS Tibor 2009. *A magyar mint idegen nyelv sajátos szemléleti vonásai (Giay Béla emlékének.)* 68–78, Hungarológiai Évkönyv 10.
- SZÜCS Tibor 2007. *Kontrasztok a nyelvtan és a szókincs együttesében*. 154–164, Hungarológiai Évkönyv 8.
- VAJDA József 1972. *A kontrasztív elemzés szerepe a nyelvészeti kutatásokban adatter.vmmi.org/cikkek/1369/08_vajda_a_kontrasztiv1972.pdf* Letöltve: 2014. január 10.